

ISSN 0027-8084

УДК 808.61./62

ИНСТИТУТ ЗА СРПСКИ ЈЕЗИК САНУ

НАШ ЈЕЗИК

L/2

БЕОГРАД
2019

НАШ ЈЕЗИК

ИЗДАЈЕ

ЛИНГВИСТИЧКО ДРУШТВО у БЕОГРАДУ

УРЕЂУЈЕ

БОДИСВАВ ПЕТРОВИЋ

ГОДИНА I СВЕСКА I

БЕОГРАД

1932

НАШ ЈЕЗИК

L CB. 2

УРЕЂИВАЧКИ ОДБОР

др Рајна ДРАГИЋЕВИЋ, др Јелена ЈОВАНОВИЋ СИМИЋ,
др Весна ЛОМПАР, др Драгана МРШЕВИЋ РАДОВИЋ,
др Марина НИКОЛИЋ, др Мирослав НИКОЛИЋ,
др Борђе ОТАШЕВИЋ, др Милица РАДОВИЋ ТЕШИЋ,
др Стана РИСТИЋ, др Марина СПАСОЈЕВИЋ,
др Срето ТАНАСИЋ

Уредник
др СРЕТО ТАНАСИЋ

Секретар
др Марина Спасојевић

Ову свеску *Нашег језика* приредиле су
др Марина Николић и др Марина Спасојевић.

Рецензенти
др Марина Николић, др Владан Јовановић,
др Марина Спасојевић, др Срето Танасић

Према мишљењу Министарства за науку, технологију и развој Републике Србије
бр. 413-00-1715/2001-01 ова публикација је од посебног интереса за науку.

НАШ ЈЕЗИК, часопис за српски књижевни језик, покренуло је 1932. г. Лингвистичко друштво у Београду, на челу са Александром Белићем, који је уредио седам књига предратне серије, као и девет књига и први двоброј десете књиге у новој, послератној серији часописа. Од 1960. до 1975. г. (књ. X/3–XXI/1–2) уредник часописа био је Михаило Стевановић, а у периоду од 1975. до 1996. г. (књ. XXI/3–XXX) Митар Пешикан. Часопис је од 1996. до 2005. г. (књ. XXXI–XXXVI) уређивао Мирослав Николић.

Наш језик излази у две годишње свеске, које чине једну књигу. Издаје га и прима рукописе Институт за српски језик САНУ, Кнез Михаилова 36, ел. пошта: isj@isj.sanu.ac.rs, nasjzikisjsanu@gmail.com.

Штампа Планета принт, Београд

CIP – Каталогизација у публикацији
Народна библиотека Србије, Београд

81

НАШ језик / уредник Срето Танасић. – Год. 1, бр. 1 (1932/1933) – год. 8, бр. 1 (1941); Н.С. Књ. 1 (1949/1950)–. – Београд: Институт за српски језик САНУ, 1932/1933– (Београд, Планета принт).

Полугодишње
ISSN 0027-8084 = Наш језик
COBISS.SR-ID 615951

Проф. др Срето Танасић, дописни члан АНУРС

*Радове на с̄раницама овог броја
часописа Наш језик колеге,
п̄ријатељи и некадашњи с̄туденти
посвећују проф. др Сре̄ти Танасићу,
дописном члану АНУРС,
поводом седамдесет̄ година живото̄а
са искреним жељама за другим живото̄ом
и непрекидним с̄варалаш̄ивом*

НАШ ЈЕЗИК

Књига L

Св. 2 (2019)

САДРЖАЈ

Повод

- Седамдесет година живота др Срете Танасића – пола века љубави
према српскоме језику (МАРИНА Љ. СПАСОЈЕВИЋ) 1–7
- Библиографија радова др Срете Танасића
(ВЕСНА Н. ЂОРЂЕВИЋ) 9–30

Срето Танасић у српској лингвистици

- Стандардизација српског језика и језичка култура у проучавањима
Срете Танасића (МАРИНА М. НИКОЛИЋ) 31–37
- Срето Танасић против језичких манипулација
(БИЉАНА С. САМАРЦИЋ) 39–47
- Значај Танасићевих истраживања за лексикографски третман
трпног глаголског придева у Речнику САНУ
(ЈОВАНА Б. ЈОВАНОВИЋ) 49–57

Акцентологија и фонологија

- Силазни акценти на непочетним слоговима ријечи у српском
књижевном језику (МИЛОРАД П. ДЕШИЋ) 59–64
- О прозодијским аспектима риме у српској поезији
(ДРАГА С. ЗЕЦ) 65–75
- Белићеви погледи на акценте и културу говора у часопису *Наш
језик* из данашње перспективе (АЛЕКСАНДРА Р. ЛОНЧАР
РАИЧЕВИЋ, МАРИНА С. ЈАЊИЋ) 77–85
- О неким спорним рефлексима *jaīa* (САЊА М. КУЉАНИН) 87–93

Морфологија и творба речи

- О архаизмима у српском језику, посебно граматичким
(ПРЕДРАГ Ј. ПИПЕР) 95–107

Прелазни карактер префиксоида у савременом српском језику (РАЈНА М. ДРАГИЋЕВИЋ)	109–116
Морфолошка средства којима се појачава или ослабљује значење мотивне речи у творби (нацрт за једну могућу морфологију градуабилности) (МИРЈАНА К. ИЛИЋ)	117–122
Статус лексеме <i>сам</i> у савременом српском језику (АНА М. ЈАЊУШЕВИЋ ОЛИВЕРИ)	123–129
Узвици у служби других врста речи у српском језику (ИВАНА В. ЛАЗИЋ-КОЊИК)	131–139
Експресивна вредност збирних именица које означавају етничке, националне, верске групе (ДРАГАНА Ј. ЦВИЈОВИЋ)	141–150
О могућим семантичким дистинкцијама глаголских именица у српском језику <i>јризнање</i> : <i>јризнавање</i> , <i>јридружијење</i> : <i>јридруживање</i> и сл. у контексту актуелне политике (МАРИНА Љ. СПАСОЈЕВИЋ)	151–159
Видско парњаштво и акционалност (префикс <i>за-</i>) (ВЕСНА Н. ЂОРЂЕВИЋ)	161–168

Синтакса и семантика

О двјема спорним конструкцијама у српском језику (<i>за</i> + инфини- тив и <i>за</i> + акузатив у значењу одређивања правца кретања) (БРАНИСЛАВ М. ОСТОЈИЋ)	169–176
Значење и контекст: неки проблеми око значења и употребе гла- голских личних облика (РАДОЈЕ Д. СИМИЋ, ЈЕЛЕНА Р. ЈОВАНОВИЋ СИМИЋ)	177–187
О реченицама са спојем <i>а</i> и <i>у</i> у везничкој позицији (МИЛОШ М. КОВАЧЕВИЋ)	189–196
Синтаксичке конструкције ‘глагол + <i>ми се</i> ’ у српском језику (ДИМКА В. САВОВА)	197–204
О једној посебној контрафактивној конструкцији у српском језику (ЉУДМИЛА В. ПОПОВИЋ)	205–220
Синтакса и семантика предикатског израза <i>јјознајти (се)</i> (ВЛАДИСЛАВА Ж. РУЖИЋ)	221–236
О предлогу <i>јјоврх</i> (ДУШКА Б. КЛИКОВАЦ)	237–258
Синтакса и семантика предлога <i>јјри</i> (ИВАНА Н. АНТОНИЋ)	259–268
О српском глаголу <i>јјријти</i> (НАДА Л. АРСЕНИЈЕВИЋ)	269–280
Значењски ресурси функционалних глагола: на примеру предик- ката ‘сукобити се’ (МИЛИВОЈ Б. АЛАНОВИЋ)	281–288
Утицај полипрефиксације глагола на њихово синтаксичко окружење (МИЛИЦА Љ. СТОЈАНОВИЋ)	289–295
О (лексичко-граматичким) значењима глаголских речи (ИВАНА Р. ЈОВАНОВИЋ)	297–306

Негација као језичка категорија – општи осврт (ЈЕЛЕНА Л. ПЕТКОВИЋ)	307–314
Један тип безличних реченица у српском и руском (у контексту језичке слике света) (БИЉАНА Ж. МАРИЋ)	315–322
Асиндетске структуре с концесивним значењем у савременом српском језику (МИЈАНА Ч. КУБУРИЋ МАЦУРА)	323–334
О употреби израза <i>један/једно с другим</i> и <i>једна с другом</i> у српском језику (ИВАНА З. МИТИЋ)	335–342
Линеаризација протосоцијативних и псеудосоцијативних кон- струкција у српском језику (МАРИЈА М. ОПАЧИЋ)	343–351
Императив као маркер неочекиваности (ДРАГАНА М. КЕРКЕЗ) ..	353–359
Статус финалних реченица у <i>Зборницима закона и уредбених указа</i> из пете деценије 19. века (ЈЕЛЕНА М. ПАВЛОВИЋ ЈОВАНОВИЋ)	361–368

Лексикологија, лексикографија и терминологија

Рјечници као средство успостављања ауторитета (ДАНКО М. ШИПКА)	369–386
Слов'янска терминологија кінца ХХ – почетку ХХІ століть у діалози традиційної та електронної бібліографії (ВІКТОРИЈА Л. ІВАЩЕНКО)	387–397
Нова лексика у области туризма у савременом српском језику (ЂОРЂЕ Р. ОТАШЕВИЋ)	399–408
Саобраћајна терминологија у савременом српском језику (ГОРДАНА Д. ДИМКОВИЋ ТЕЛЕБАКОВИЋ)	409–418
Винаверове крушке <i>крусиџуменка</i> и <i>бергамка</i> и ријеч-двјије по- водом њих (НЕЂО Г. ЈОШИЋ)	419–427
Називи за печурке у српским народним говорима (МАРИНА С. ЈУРИШИЋ, ЈЕЛЕНА Д. ЈАНКОВИЋ)	429–439
Турцизми у 20. тому Речника САНУ (МАРИЈА С. БИНЂИЋ) ..	441–448
Прилог опису семантике придева <i>йразан</i> (НАТАША М. МИЛАНОВ)	449–456
Једно запажање о прилогу <i>вуковски</i> у српском језику (ИРЕНА Р. ЦВЕТКОВИЋ ТЕОФИЛОВИЋ)	457–463

Стилистика

Превођење као креативни и лингвистички изазов у савременом српском језику (НЕНАД Б. ВУКОВИЋ)	465–471
О стилистичким особинама Андрићева наратива у роману <i>На Дрини ћуџрија</i> (ГАЛИНА Г. ТЈАПКО)	473–485
Заграде у Андрићевим романима (БРАНКО Ђ. ТОШОВИЋ)	487–494

Суфикси <i>-ица</i> и <i>-ка</i> у језику Петра Кочића (ДРАГО В. ТЕШАНОВИЋ, ДРАГАНА Д. ЛАЗИЋ)	495–506
Индивидуална лексика у дјелу Исидоре Секулић (творбено- -семантичке одлике именица) (ВЕСЕЛИНА В. ЂУРКИН)	507–520
„Унутрашњост“ поетонима <i>Тигар</i> Бранка Топића (МИРЈАНА Н. СТОЈИСАВЉЕВИЋ)	521–527
(Не)референцијалност антецедента релативних клауза у песми „Он“ Сунчице Денић (ТАЊА З. РУСИМОВИЋ)	529–540

Прагматика

О пружању утехе саговорнику у говору свакодневне комуникације (БОЈАНА С. МИЛОСАВЉЕВИЋ)	541–550
Реторичка структурална теорија и реализација елементарних јединица дискурса на примеру онлајн коментара у српском и руском језику (РАДОСЛАВА М. ТРНАВАЦ)	551–570

Дијалектологија

О једној старој падежној конструкцији у говору источnobосан- ских Ера – генитив издвајања из скупине (СЛОБОДАН Н. РЕМЕТИЋ)	571–576
Третман полисемије и хомонимије у дијалекатским речницима (МАРТА Ж. БЈЕЛЕТИЋ)	577–585
Језичке крхотине и дијалекатски речник (НЕДЕЉКО Р. БОГДАНОВИЋ)	587–593
Говори Црне Горе у основици српског књижевног језика (МИОДРАГ В. ЈОВАНОВИЋ)	595–603
Западнобоснијска диалектна лексика в общесербском контек- сте (на примере говора Манячи) (ЕКАТЕРИНА И. ЯКУШКИНА)	605–613
Неке позајмљенице у коларској терминологији говора Карашева (МИХАЈ Н. РАДАН, МИЉАНА-РАДМИЛА М. УСКАТУ)	615–626
О акценту као прилогу очувању дијалекта (ЈОРДАНА С. МАРКОВИЋ)	627–636
Репартиција рефлекса вокалног <i>л</i> у говорима Лужнице и Пирота (ЉУБИСАВ Н. ЂИРИЋ)	637–644
Рефлекси финалног <i>л</i> у лексеми <i>заова</i> у говорима призренско- -тимочке дијалекатске зоне (АНА Р. САВИЋ-ГРУЈИЋ)	645–653
Вокалске редукције у говору Бастаса (ДРАГОМИР В. КОЗОМАРА)	655–662
О приступима у досадашњим истраживањима синтаксе падежа у херцеговачко-крајишким говорима (ЗОРАН М. СИМИЋ)	663–677

Циљне (намерне, финалне) реченице у сиринићком говору (РАДИВОЈЕ М. МЛАДЕНОВИЋ, БОЈАНА М. ВЕЉОВИЋ)	679–685
Вербализација концепта <i>здравље</i> у тимочко-лужничким говорима (ТАЊА З. МИЛОСАВЉЕВИЋ)	687–694

Ономастика

Marginalia onomastyczne (ZUZANNA V. TOPOLINSKA)	695–698
О релационим микропонимима у Рађевини (МИРЈАНА С. ПЕТРОВИЋ-САВИЋ)	699–705
Прилог реконструкцији ојконима <i>Вогошћа</i> (ЈЕЛЕНА В. ЈАЊИЋ)	707–714

Социолингвистика

Linguistic Ideology and the Art of Re-Edition on the Second Edition of Ioann Rajić's <i>History of Various Slavic Peoples</i> (1823) (МОТОКИ У. НОМАЧИ)	715–725
Знање студената о ауторству наших правописа (ВЕЉКО Ж. БРБОРИЋ)	727–735
Стандардни и матерњи језик из другачије перспективе (НАТАША Б. КИШ)	737–744
О уништеном писаном наслеђу на Косову и Метохији (на при- меру сачуваног дела једне породичне архиве) (МИТРА М. РЕЉИЋ)	745–752

Лингвокултурологија

Сложенице са именицом <i>вода</i> у српским народним говорима и српској култури (СОФИЈА Р. МИЛОРАДОВИЋ, ВЛАДАН З. ЈОВАНОВИЋ)	753–763
„Богатство“ – конвенционални суд у систему вредности у срп- ском језику и култури (НАТАША С. ВУЛОВИЋ)	765–772
Стереотип о Ери (ДАНИЈЕЛА С. СТАНИЋ)	773–781

Граматографија

Српско-рускословенски међуодноси у српским граматикама рускословенског језика прве половине 19. века (НАЈДА И. ИВАНОВА)	783–790
<i>Србска Грамаџика за гимназијалну младежъ Княжесѣтва Срѣје</i> Владимира Вујића (1856) (МИЛОШ Ђ. ОКУКА)	791–802

Библиографија

Преглед библиографија објављених у часопису <i>Наш језик</i> (АНА В. ГОЛУБОВИЋ)	803–811
--	---------

УДК 811.163.41'367.62
811.163.41'37

Оригинални научни рад
Примљено 25. новембра 2019. г.
Прихваћено 15. децембра 2019. г.

АНА М. ЈАЊУШЕВИЋ ОЛИВЕРИ*

(Универзитет у Приштини
са привременим седиштем у Косовској Митровици,
Филозофски факултет,
Одсек за српски језик и књижевност)

СТАТУС ЛЕКСЕМЕ *САМ* У САВРЕМЕНОМ СРПСКОМ ЈЕЗИКУ

У овом раду, полазећи од морфолошких, синтаксичких и семантичких критеријума, испитујемо статус лексеме *сам* у савременом српском језику. С обзиром на то да рјечнички опис и одређење ове лексеме у граматицама уносе низ недоумица, у овом истраживању ћемо, ослањајући се на примјере из Електронског корпуса српског језика, али и на самостално сакупљену грађу, покушати да утврдимо којој врсти ријечи припада лексема *сам*, те да прецизирамо синтаксичке услове у којима она преузима улогу типичну за друге класе ријечи.

Кључне ријечи: лексема *сам*, придјев, замјеница, асверативна партикула, интензификатор.

1. Лексема *сам* се у *Речнику српскохрватскога књижевног језика* (РМС) одређује прво као замјеница, а потом и као придјев, и то у склопу исте лексикографске одреднице. Да је ријеч о специфичној језичкој јединици, свједочи и напомена у *Српској граматици* 1, у којој се каже да је *сам* једна од оних ријечи које се налазе на прелазу између замјеница и придјева (Симић 2002: 159).

2. Вриједност замјенице „за свако лице“, према лексикографском опису (РМС 5: 618–619), лексема *сам* има када се нађе уз именице или личне замјенице, при чему „служи за истицање“ и означава: лице које самостално врши радњу, које је извор или носилац радње или пак истиче важност, односно углед неког лица, при чему су њени сино-

* anna.janjusevic@gmail.com

ними лично и главом, односно чак и и дајаче. Рјечнички опис пружа информације да се овом лексемом могу истицати и механички изведене радње, као и просторне и временске околности вршења радње, а као синоними се притом наводе *баш* и *ујраво*. *Сам* се у истој одредници идентификује и као придјев, када има значење: одвојен од других, без иког другог (*усамљен*); који је без породице; који је без примјесе (*чисти*, *јрави*, *несумњив*).

2.1. Лексикографски опис према коме замјеница *сам* „служи за истицање“, уз навођење синонима – лично, главом, чак и, дајаче, баш, ујраво – указује на то да се ова лексема у савременом српском језику не понаша као типична замјеница. Ни егзепликација дата у лексикографској одредници не приказује лексему *сам* као замјеницу. Једино у примјеру: *Јави цијели догађај везиру... молећи га да шћо јрије сам главом сћигне на Орлово ѿље – сам* анафорски упућује на претходно именовано лице. У свим осталим примјерима¹ лексема *сам* не упућује на лица нити на појаве, већ стоји уз супстантивне ријечи, са којима се слаже у роду, броју и падежу.

2.2. Овдје ваља напоменути да је спорно и замјеничко значење приказано под 1в. – механички, несвјесно изведене радње, без ичије помоћи, које је илустровано примјерима: *То неће никнући само од себе; Увијек се мора ѿежјићи за ѿбједом... а не чекаћи да она... сама ѿадне* (РМС). Наиме, ни овдје ријечи *само*, односно *сама* не упућују на лица или предмете (они су означени показном замјеницом *ћо*, односно личном замјеницом *она*), већ се налазе у предикатском дијелу реченице у својству предикатског апозитива. Чињеница да лексема *сам* у оваквим случајевима *квалификује* агенс у вријеме вршења радње указује на то да ово значење и није замјеничко, него придјевско.

3. Ни граматичка литература не пружа поуздане податаке о лексеми *сам*.

3.1. Тако се ова ријеч у *Грамајици српског језика за сћранце* идентификује двојачо – као детерминатор, тј. као упућивачка ријеч подређена именици са којом се слаже у роду, броју и падежу² и као замјеница, при чему се истиче да се у овој другој служби среће само у номинативу, и то у функцији субјекта и 'предикативне допуне'. Међутим, примјери који илуструју употребу 'замјенице' *сам* у својству предикатива – *Ја сам често сћама (код куће); Данас сам сћам (доди да*

¹ Исп. нпр. *Шћа би рекли моји, шћа јријајћељи, шћа на ѿосејћку и ѿглавићо ћи сам* и друге примјере у РМС 5: 618–619.

² О схватању детерминатора у овој граматици в. Мразовић ²2009: 286.

porazgovaramo) (Мразовић ²2009: 370–371) – откривају заправо придјевско значење 'одвојен од других, усамљен'.

3.2. И у *Нормативној граматици српског језика* се истиче да замјеница *сам* „упућује на субјекат реченице у којој је употребљена уз податак да он врши радњу без помоћи других лица“, због чега аутори ријеч *сам* одређују као социјативно-повратну замјеницу (Пипер–Клајн 2003: 99). Међутим, примјер који илуструје употребу замјенице *сам* у овој граматици – *Ана је решила задатак сама* – показује да ова ријеч не упућује на субјекат (он је већ именован властитом именицом), него представља предикатски апозитив. Према нашем мишљењу, ријеч *сам* у наведеном примјеру нема упућивачку вриједност, већ се њоме износи квалификација претходно именованог агенса, која је притом у вези са реченичном предикацијом. То значи да се и у овом случају *сам* понаша као придјев.

4. Из свега до сада наведеног произлази да постоји више отворених проблема у вези са лексемом *сам*. Као прво, егземплификација и у рјечнику и у наведеним граматицама показује да долази до мијешања придјевске и замјеничке вриједности лексеме *сам*. Као друго, остаје и даље нејасан статус ове лексеме у реченицама у којима *сам* стоји уз супстантив и „служи за истицање“. И као треће, поставља се питање којој врсти ријечи заправо припада лексема *сам*. У наставку рада, ослањајући се на примјере из корпуса, покушаћемо да одговоримо на ова питања.

4.1. Из цитираних двију граматака, када се одбаце спорни примјери, изводимо закључак да *з а м ј е н и ч к у в р и ј е д н о с т* ријеч *сам* има само када се њоме упућује на вршиоца радње, тј. када самостално врши функцију субјекта. Такву употребу илуструју примјери:

(1) Drugo, ako ne znaš da izračunaš ni svoju korist ni svoju štetu, nije čudo što si neprilagođen. *Sam* si za to kriv... (EK); Jesi li se predao? *Sam* si rekao da se i onaj koji se bori mora predati jednom (EK); Stavio mu je na raspolaganje svoju kancelariju, a *sam* je privremeno uzeo pomoćnikovu (EK); [...] a jeftinija im je i većina proizvoda „kućne hemije“ – referiše za naš list ova Lozničanka. I *sami* smo se uverili u razlike u cenama [...] (EK).

Замјеничко *сам* супституентно је личном замјеницом (исп. *Сам/Ти* си за то крив; Ставио ми је на располагање своју канцеларију, а *сам/он* је привремено узео помоћникову), с тим што *сам* носи додатну прагматичку информацију која вршиоца радње супротставља другим могућим агенсима (*Сам* си за то крив = *Ти* си за то крив, а не неко други).

4.2. С друге стране, *сам* се понаша као придјев када означава квалификацију супстантива, било да се том квалификацијом саопштава да је агенс *самостјалан* у вршењу радње (2а), било да је *усамљен* (2б) или се пак казује да одређени предмет/појава има одлике типичне за дату класу, те такво *сам* стоји у синонимском односу са придјевима *јрави*, *чисти* (2в). Придјевско *сам* се најчешће налази у предикатском дијелу реченице, и то у својству предикатског апозитива (2а), или пак у склопу именског предиката (2б). Осим ове функције, придјев *сам* се јавља и уз именице у својству њиховог атрибута (2в), и то обично у конструкцијама са градуативном партикулом *све*:

(2а) [...] Kada je sišla u svoj dom, Ona ga je *sama* vodila [...] (ЕК); Već šestogodišnja deca, kad ograde, traže *sama* šta će pojesti [...] (ЕК);

(2б) Opet je *sam*, ali svestan da drukčije i ne može biti (ЕК); Ona se osjećaše *sama*, sasvim *sama*, uz neuračunljivog oca, bez majke koja se negdje izgubila u svijetu i o kojoj nije ništa čula (ЕК);

(2в) Pa na tom tatinom brodu mornari su sve *sami* mudri mudraci (ЕК, А. Поповић); U međuvremenu je dobio poruku da ih, baš zato što su sve *sami* uglednici, treba na prevaru vezati i predati Turcima [...] (ЕК).

4.3. Примјерима (2в) слични су они у којима *сам* стоји не само уз именице него и уз личне замјенице, и како наводи П. Мразовић (2009: 290) „*služi za njihovo isticanje sa značenjem 'lično'*“. Наша грађа показује да лексема *сам* у тој функцији прати именице, замјенице, али и именичке синтагме у свим реченичним позицијама – субјекатској (3а), објекатској (3б), адвербијалној (3в), атрибутској (3г) и предикатској (3д):

(3а) Ne smije da otvori oči, boji se da će ga *sam pogled*, izdati (Јалић: 60);³ I *sami zidovi*, prozori i vrata, pomnjivo čišćeni i bijeljeni, ostavljaju dojam nečег vjekovnog i starog, starog kao što je star kamen i zemlja (Андрић: 58); *Sam живот* није ништа друго него нека врста рака (Бећковић: 92); Што не макну некуд ову бакицу, лед је убио, јер ћу се и ја *sam* расплакати (Ћопић: 196);

(3б) Основна начела те теорије дао је педесетих година 19. вијека Богослав Шулек, док је *samu теорију* научно осмислио [...] „патријарх славистике“ [...] (Ковачевић: 51);

(3в) Pred *sam suton* је prestaо snije (Андрић: 18); Врата широм отворена; на *samom прагу* стоји дубоки мирис жеженог воска [...] (Секулић:

³ Подвлачењем обиљежавамо наглашени супстантив.

34); Zbog *samog nadimka* četnici ga nijesu mogli osuditi na smrt [...] (Јалић: 67);

(3г) Сам тај критеријум на неки начин доводи у питање и „научност“ *саме социолингвистике* [...] (Ковачевић: 25);

(3д) На изглед мирују ствари, али је у *самим њима* неко бивање, везало се за њих да траје докле и оне (Настасијевић: 115).

У свим наведеним примјерима лексема *сам* наглашава да је управо појам означен именицом или замјеницом (а не неки други од потенцијално способних) у вези са радњом исказаном глаголом у предикату, а умјесто *сам* би, без битнијег утицаја на значење исказа, могле бити употријебљене асеверативне партикуле *баш* и *управо*, односно партикуле *лично* и *главом*, ако се комуникативно истиче именица која означава лице или пак лична замјеница.⁴ То све значи да се лексема *сам*, када је употријебљена уз именице и именичке замјенице, понаша као права партикула, с тим што задржава обиљежја рода, броја и падежа, која су карактеристична за именске ријечи.

4.4. Грађа наведена у овом раду показује да лексема *сам*, поред трију поменутих категорија посједује и категорију придјевског вида. Тако се ова лексема употребљава искључиво у неодређеном придјевском виду у склопу предикатива или када има функцију предикатског апозитива. Истог је вида и замјеничко *сам*. С друге стране, интензификаторско *сам*, осим примјера употребе у номинативу једине мушког рода⁵ и уз личне замјенице, има одређени придјевски вид (исп. примјере који не само својим акцентом него и наставком недвосмислено указују на то: на *самом* прагу стоји дубоки мирис жеженог воска; Због *самог* надимка четници га нијесу могли осудити на смрт). Све ово упућује на закључак да је лексема *сам* примарно придјев, који, услед губљења једних а јачања других компоненти из свог семантичког опсега, и то у одређеним синтаксичким условима, секундарно остварује улоге типичне за личне замјенице или пак за асеверативне партикуле.

5. Из свега до сада изложеног изводимо сљедеће закључке. Лексема *сам* по својим морфолошким карактеристикама припада класи придјева. Придјев *сам* има квалификативно значење, реализовано као 1) *самосијалносћ* у вршењу радње, односно социјална издвојеност (*усамљеносћ*) и 2) *самосвојносћ* (синоними: *чист*, *јрави*, *без љимјеса*). Прво значење придјев *сам* остварује када се нађе у предикатском дијелу

⁴ О асеверативним партикулама в. Јањушевић Оливери 2014.

⁵ У нашој грађи евидентирана су само два примјера са обликом *сами* у номинативу једине мушког рода: То је било *pred sami ručak...* (ЕК); *Nemaš sreće za udaju, i ostavi se udaje, pa da te sami beli golub zaprosi* (ЕК).

реченице (као предикатив и предикатски апозитив), а друго када има функцију конгруентног атрибута именице, при чему је обично праћен градуативном партикулом *све*.

5.1. Када квалификативно значење самосталности у вршењу радње изблиједи, а *сам* се почне употребљавати као језичко средство којим се самостално упућује на вршиоца радње, онда се ова лексема понаша као замјеница. Ипак, замјеничко *сам* није у потпуности еквивалентно личним замјеницама, јер чува и нијансу свог придјевског значења, при чему се, према нашем мишљењу, активира квалификативно значење самосвојности, због чега такво *сам* носи и додатну информацију – то лице, *а не неко друго*.

5.2. Исто значење је активно и када лексема *сам* стоји уз именице и именичке замјенице, које притом могу имати различите функције у реченици. Тако употријебљено *сам* не служи за упућивање (пошто већ стоји уз ријечи које означавају денотате из ванјезичке стварности или упућују на њих), те се своди заправо на партикулу са функцијом комуникативног наглашавања садржаја означеног именицом или личном замјеницом. За разлику од партикула, које не ступају у синтагматске односе са ријечју коју појачавају, интензификатор *сам* увијек представља зависни члан синтагме у чијем је центру именица (или лична замјеница), од које добија ознаке рода, броја и падежа.

ИЗВОРИ

- Андрић: Ivo Andrić, *Ex Ponto. Nemiri. Lirika*, Sabrana djela Ive Andrića, knj. 11, Sarajevo: Svjetlost, 1976.
- Бећковић: Матија Бећковић, *О међувремену*, Београд: Политика – Народна књига, 2006.
- ЕК: *Корпус савременог српског језика*, <http://www.korpus.matf.bg.ac.rs>.
- Ковачевић: Милош Ковачевић, *Српски језик и српски језици*, Београд: СКЗ–БИГЗ, 2003.
- Лалић: Mihailo Lalić, *Svadba*, Podgorica: Biblioteka Vijesti, 2004.
- Настасијевић: Момчило Настасијевић, *Песме. Пријовейке. Дrame*, Српска књижевност у сто књига, књ. 72, Нови Сад: Матица српска – Београд: СКЗ, 1958.
- Секулић: Исидора Секулић, *Изравнања*, Београд: Гутенбергова галаксија, 2000.
- Ћопић: Бранко Ћопић, *Делије на Бихаћу*, Сабрана дела Бранка Ћопића, књ. 15, Београд: Просвета, 1985.

ЛИТЕРАТУРА

- Јањушевић Оливери 2014: Ана Јањушевић Оливери, Прагматичко-семантичка анализа асверативних партикула у савременом српском језику, *Зборник радова Филозофског факултета у Приштини XLIV/2*, Косовска Митровица, 315–333.
- Мразовић²2009: Pavica Mrazović [u saradnji sa Zorom Vukadinović], *Gramatika srpskog jezika za strance*, Novi Sad: Izdavačka knjižarnica Zorana Stojanovića.
- Пипер–Клајн 2013: Предраг Пипер, Иван Клајн, *Нормативна граматика српског језика*, Нови Сад: Матица српска.
- РМС: *Речник српскохрватског књижевног језика*, V, Нови Сад: Матица српска, 1973.
- Симић 2002: Радоје Симић, *Српска граматика 1*, Београд: Научно друштво за неговање и проучавање српског језика – Никшић: Јасен.

Ана М. Јањушевић Оливери

СТАТУС ЛЕКСЕМЫ САМ В СОВРЕМЕННОМ СЕРБСКОМ ЯЗЫКЕ

Резюме

В настоящей работе, исходя из морфологических, синтаксических и семантических критериев, рассматриваем статус лексемы *сам* в современном сербском языке. С учетом того, что словарное описание и определение этой лексемы в грамматиках вносят ряд недоумений, в настоящем исследовании, опираясь на примеры Электронного корпуса сербского языка, а также на самостоятельно собранный материал, устанавливаем часть речи, к которой относится лексема *сам*, и уточняем синтаксические условия, в которых она вторично берет на себя роль типичную для других классов слов.

Ключевые слова: лексема *сам*, имя прилагательное, местоимение, асверативная частица, интенсификатор.